

PRIKAZI HRVATSKOGA NARODNOG PREPORODA
I »PRIPREMNOGA PREPORODNOG RAZDOBLJA«
U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOJ HISTORIOGRAFIJI

Suzana Čoha

UDK: 821.163.42.02

U tekstu se prikazuje povijest književnohistoriografskih pregleda razdoblja hrvatskoga narodnog preporoda koji uključuju i reference na tzv. »pripremno preporodno razdoblje«. Zaključuje se da potonje nije bilo samo vrijeme političkoga pripremanja preporoda, nego i razdoblje aktivne tranzicije u modernu hrvatsku *književnu* kulturu. Ta tranzicija ne pretpostavlja oštri rez od prošlosti od koje se sam preporod deklarativno htio odvojiti, nego je preporod u svojoj neposrednoj prošlosti nastajao, a dio nje zadržao je u sebi, prenoseći je u budućnost.

Ključne riječi: povijest (novije) hrvatske književnosti; periodizacija; hrvatski narodni preporod; »pripremno razdoblje hrvatskoga narodnog preporoda«

U studiji *Hrvati od Gaja do godine 1850. Kulturno-istorijski i književni pregled* Ivana Milčetića prvi su počeci kulturno-književnog pokreta hrvatskog locirani u razdoblje između 1813. i 1835. (usp. Milčetić 1878: 8). Prva od spomenutih godina vezuje se u toj studiji uz društvo osnovano u prijestolnici Habsburške Monarhije s ciljem istraživanja i rasvjetljavanja »narječja jezika 'ilirskoga'«

(ibid.) te uz okružnicu zagrebačkoga biskupa Maksimilijana Vrhovca adresiranu na svećenstvo njegove biskupije, kao poticaj za skupljanje *narodnoga blaga* (usmene književnosti). S osloncem na Tadiju Smičiklasi, Milčetić navodi da su navedenome društvu, oformljenome u svrhu rada na *narječjima »jezika ilirskoga«*, pripadali Jernej Kopitar, Juraj (Đuro) Matija Šporer, Antun Mihanović, Dimitrije Davidović i Dimitrije Frušić (usp. ibid.: 9). Prema Milčetiću, budući da Vrhovac to društvo spominje u svojemu proglasu, on je poticaj za njegovo sastavljanje i morao dobiti iz Beča, vjerojatno od Kopitara. Dvojica pripadnika toga društva hrvatskoga podrijetla, J. M. Šporer i A. Mihanović, zatekli su se četiri godine kasnije također u Beču u krugu mladih liječnika, u kojemu se oblikovala zamisao o pokretanju novina na hrvatskome jeziku (usp. ibid.: 10). Godine 1818. Šporer je objavio *Oglas za izdavanje »Oglasnika ilirskoga«*, na koji međutim nije dobio očekivanoga odgovora publike, ali je, usprkos tome, godine 1823. u Karlovcu izdao *Almanah ilirski*.

Na razdoblje koje je najneposrednije prethodilo pokretanju Gajeve periodike,¹ koja se u Milčetića uspostavila kao fenomen koji dijeli preporod od vremena njegovih *prvih početaka* (usp. ibid.: 3-10), naglasak je stavio i Đuro Šurmin u knjižici *Bilješke za hrvatski preporod* (1902.), u kojoj među ostalim piše o Gajevim kontaktima s Jánom Kollárom i Pavelom Jozefom Šafárikom prije 1835.; o opatu Ivanu Krizmaniću, koji je 1827. godine na kajkavski književni jezik preveo Miltonov ep *Paradise Lost* (*Raj zgubljen*); o J. M. Šporeru; o Matiji Smodeku, koji je godine 1832. – kada su objavljeni i *Disertacija iliti Razgovor darovan gospodi poklisarom zakonskim i budućem zakonotvorcem Kraljevinah naših*,

¹ Novine koje je pokrenuo te do kraja svojega života izdavao Ljudevit Gaj mijenjale su svoje naslove: *Novine horvatzke* (1835.), *Ilirske narodne novine* (1836. – br. 5, 1843.), *Narodne novine* (br. 6, 1843. – br. 19, 1844.), *Novine horvatsko-slavonsko-dalmatinske* (br. 20, 1844. – 1846.), *Novine dalmatinsko-ho(è)rvatsko-slavonske* (1847. – br. 78, 1849.), *Narodne novine* (br. 79, 1849. – br. 99, 1853.), *Carsko-kr. službene narodne novine* (br. 100, 1853. – 1860.) i *Narodne novine* (od 1861.). Književni prilog koji je izlazio uz njih također je mijenjao naslove: *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska* (1835. [do broja 28. bilježen starom kajkavskom grafijom *Danicza horvatzka, slavonszka y dalmatinzka*] i br. 3, 1843. – 1848.); *Danica ilirska* (1836. – br. 2, 1843.; 1849.). *Danicu ilirsku* Gaj je pokušao obnoviti kasnije u dva navrata, 1853. i od 1863. do 1867. O Gajevim periodicima usp. npr. Hergešić 1936: 58-73; Frangeš 1972.; Živančević 1973.; Horvat 2003: 75-107; 109-113; 120-121; 123-125; 130-131; 153-161; Brešić (prir.) 2006: 83-233; Coša 2015.

za buduću *Dietu ungarsku odaslanem* Janka Draškovića i *Genius patriae super dormientibus suis filiis*, odnosno *Duh domovine nad sinovima svojim koji spavaju* Ivana Derkosa, a Gaj je zatražio dopuštenje za izdavanje svojih novina – počeo predavati hrvatski jezik na Kraljevskoj pravoslavnoj akademiji u Zagrebu, te o brošuri *Sollen wir Magyaren werden? (Trebamo li postati Mađari?)*, tiskanoj u Karlovcu 1833. godine.

U dvotomnoj studiji *Hrvatski preporod* Šurmin je obradio dva razdoblja, od godine 1790. do 1836. (1903.) i od 1836. do 1843. (1904.). U prvome je svesku izdvojio period od 1790. do 1830., objedinivši ga naslovom »Hrvati u borbi za svoja prava« (Šurmin 1903: 1-81) te period od 1830. do 1836., pod naslovom »Hrvati odlučno brane stara svoja prava« (ibid.: [82]-233), dok je u drugome obradio razdoblje od 1836. do 1843, nazvavši ga *ilirskim dobom*. U takvoj koncepciji, vrijeme uoči preporoda integrirano je u razdoblje između 1790. i 1836., a osim političkih događaja slijedom kojih predstavnici hrvatske politike i kulture izražavaju odnos prema mađarskoj politici od 1790. – kada je Hrvatski sabor donio odluku da se hrvatske i slavonske županije stave pod nadležnost Ugarskoga namjesničkog vijeća, nakon čega su uslijedili mađarski zahtjevi za uvođenje mađarskoga jezika u hrvatsku upravu i školstvo, kao i hrvatski otpori i popuštanja tim zahtjevima² – Šurmin ističe i važnost M. Vrhovca za književnu kulturu; J. M. Šporera i A. Mihanovića; Josipa Šipuša i njegovu knjižicu *Temelj žitne trgovine* (1796.); Tomaša Mikloušića, za kojega ustvrđuje da je bio jedini koji se odazvao »pozivu biskupa Vrhovca i sakupljao i knjige i narodno blago« (ibid.: 58) te je u svojem djelu *Izbor dugovanj vsakovrstneh* (1821.) nastojao opisati »povijest hrvatskih banova i kraljeva« kao i slavensku pripadnost i ilirsko podrijetlo Hrvata (usp. ibid.: 59); Matiju Jandrića, prevoditelja njemačkoga prijevoda drame Carla Goldonija *Il vero amico* (1750.) (*Ljubomirovič ili prijatelj pravi*); Tituša Brezovačkoga, za kojega navodi da je bio »gorljivi i smjeli goritelj narodnosti« (ibid.: 63); Jakoba Lovrenčića, prevoditelja i adaptatora njemačkih drama i pripovijesti te autora odgojno-moralističkoga romana *Adolf iliti kakvi su ljudi* (1833.), kao i kajkavskoga nabožnog pisca i gramatičara Jožefa (Josipa) Đurkovečkog. S tim autorima, koji su obilježili vrijeme prije 1836., što je godina kojom on označava početak preporoda, Šurmin povezuje i Ignaca (Ignjata) Kristijanovića, koji je tijekom izlaženja

² O tome usp. npr. Šidak et al. 1990: 203-207.

Gajeve *Danice* i malo dulje od perioda njezina izlaženja izdavao kajkavski kalendar *Danica zagrebečka* (1834. – 1850.), te se i poslije 1850. godine nastavio zalagati za kajkavski književni jezik.³ Od znakova *jačanja političke svijesti u Hrvatskoj* prije 1836. Šurmin ističe Draškovićevu *Disertaciju* te Derkosov *Genius patriae*. Potom pozornost posvećuje formiranju i radu mladoga Gaja, ali i drugim piscima koji neposredno prije pokretanja njegovih glasila u svojim djelima izražavaju rodoljubne ideje, poput pjesnika Pavla Štoosa i Jožefa (Josipa) Kundeka, a onda i ostalima koji su se počeli okupljati oko Gaja, a zatim i oko novopokrenutih *Novina horvatskih* i *Danice horvatske, slavonske i dalmatinske*, koji će 1836. u svojim naslovima početi isticati atribut »ilirske/a«.⁴

U nevelikoj antologiji *Ilirska knjiga*, što ju je 1931. godine u Beogradu objavio Antun Barac, okupljeni su ulomci tekstova uglavnom nastalih prije pokretanja Gajeve periodike (*Reč domovini od hasnovitosti pisanja vu domorodnom jeziku* A. Mihanovića [1815.]; Gajeva *Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisanja, poleg mudroljubneh, narodneh i prigospodarneh temeljov i zrokov* [1830.]; pjesma Pavla Štoosa pretiskana u *Danici horvatskoj, slavonskoj i dalmatinskoj* 1835. pod naslovom »Kip domovine vu početku leta 1831.«, a prvotno objavljena tim naslovom apostrofirane 1831. godine, te Derkosov spis *Genius patriae*). I u *Ilirskoj antologiji* Slavka Ježića, objavljenoj godine 1934., u kojoj je većina sadržanih tekstova nastala između 1835. i 1848., među »Dokumentima« posebno su izdvojeni dijelovi »Spisa prije godine 1835.« (ibid.: 81), među kojima su »Poziv pokojnoga episkopa Maximiliana Vrhovca Rakitovačkoga na sve duhovne pastire svoje episkopije, g. 1813. izdat«, pretiskan iz *Danice ilirske* (1837.); Mihanovićeva *Reč domovini*; Šporerov *Oglas*; predgovor *Jezičnici horvatsko-slavinskoj za hasen Slavincev i potreboču ostaleh stranskoga jezika narodov* J. Đurkovečkoga (1826.); Gajeva *Kratka osnova* i Draškovićeva *Disertacija*. U istoj cjelini donose se i dijelovi iz *Novoga i staroga kalendara horvatskoga za prosto leto 1818*. Antuna Nagya (1817.); *Stoletnoga kalendara, iliti Dnevnika stoletnoga horvatskog do leta 1901. kažučega* T. Mikloušića (1819.) te iz njegova *Izbora dugovanj vsakovrstneh*, kao i prijevod dijela Derkosove knjižice *Genius patriae* (1832.).

³ Usp. Šurmin 1903: [38]-81.

⁴ Usp. ibid.: [82]-223.

Okvirni periodizacijski koncept preporoda predstavljen u *Ilirskoj antologiji* Ježić je razradio u književnohistoriografskoj sintezi *Hrvatska književnost od početka do danas. 1100-1941.* (1944.; drugo izdanje 1993.), a onda i u hrestomatiji *Hrvatski preporod u prvoj polovini XIX. stoljeća. Poviestni pregled i dokumenti* (1944.), podudarajući se dijelom s podjelom prezentiranom u Šurminovoj sintezi preporodne književnosti. U navedenim je knjigama Ježić razdoblje od 1790. do 1830. sveo pod naslov »Pripremanje hrvatskog preporoda i sukobi s Mađžarima« (Ježić 1993: 183-190; 1944: 33-49), nakon čega je izdvojio period između 1830. i 1835., nazivajući ga *preporodnim svitanjem* (usp. Ježić 1993: 191-198; 1944: 49-65). Potom je izdvojio »*ilirski pokret*« hrvatskog preporoda otvoren 1836. godinom (usp. Ježić 1993: 199-203; 1944: 65-77), te *izgrađivanje hrvatskog preporoda*, kako naziva razdoblje između 1843. i 1849. godine (usp. Ježić 1993: 204-210; 1944: 77-88). Govoreći u tim publikacijama o razdoblju između 1790. i 1835., Ježić je među ostalim istaknuo važnost političkoga djelovanja zagrebačkoga župana Nikole Škrleca, koji se u svoje vrijeme, odnosno krajem 18. stoljeća, smatrao »najumnijom političkom glavom kod Hrvata« (Ježić 1993: 184; 1944: 36); predstave i knjige u isusovačkim školama koje su, premda većinom na latinskom, odisale »hrvatskim i slavenskim duhom« (Ježić 1993: 187; 1944: 42); djelovanje M. Vrhovca; rad na hrvatskoj povijesti Adama Alojzija Baričevića i Josipa Mikoczija (*Otiorum Croatiae liber unus*, Budim 1806.); Baričevićeve zasluge u skupljanju knjiga iz hrvatske tradicije i iz suvremenosti, kao i njegovu korespondenciju s intelektualcima iz različitih hrvatskih krajeva; Šporerov *Oglasnik* i *Almanah* te govor generala Jurja Rukavine na hrvatskome jeziku u Hrvatskome saboru godine 1832. Također, iznimno važnim ocijenio je i djelovanje profesora na Zagrebačkoj kraljevskoj akademiji, uz predavanja M. Smodeka, nastojanja zagrebačkoga školskog ravnatelja i nadzornika Tome Koščaka da se hrvatski jezik orijentira prema štokavskoj osnovici te nastojanja za ujednačavanjem hrvatske grafije približavanjem slavonskome načinu pisanja A. Nagya, J. Đurkovečkog i Marka Mahanovića, kao i Josipa Završnika, koji se također bavio »pitanjem reforme hrvatskoga pravopisa i želio da se stari dubrovački klasici ne izdaju nečitljivom starom grafikom, već novom ujednostavljenom« (Ježić 1993: 190; 1944: 48). Ježić spominje i Ladislava Žužića i Mihajla Stivalića, koji su predavali hrvatsku i slavensku povijest te Imbriha Domina, koji je od 1818. do 1830. tiskao svoja predavanja na hrvatskome jeziku, kao i profesora političkih znanosti,

zagovornika slavenske uzajamnosti Ljudevita Jelačića Bužinskoga, kojemu je od 1812. do 1824. zbog represivne Metternichove politike bilo zabranjeno predavati, a godine 1822. pozdravio je austrijsko preuzimanje hrvatskih krajeva južno od Save od francuskih vlasti stihovima: »Plači, draga domovina/ Plači, sinko, koj nju štima!/ Moli Boga, da zjedini./ što sad leži po širini!«⁵ (Ježić 1993: 189-190; 1944: 47). Uz navedene, iz razdoblja prije samoga početka *ilirskoga pokreta* (1836.), kao znakove *preporodnoga svitanja* i Ježić je izdvojio Gajevu *Kratku osnovu*, Derkosov *Duh domovine*, Draškovićevu *Disertaciju* te pjesnike P. Štoosa i J. Kunderka (Ježić 1993: 191-198; 1944: 49-65). Takvim prikazom i on je, poput Šurmina u njegovoj sintezi, ranija desetljeća 19. stoljeća integrirao u razdoblje od kraja 18. stoljeća, istovremeno ponudivši više argumenata za to da ih se zajedno može interpretirati kao *pripremanje hrvatskog preporoda*.⁶ Ježićev prikaz nagovještaja preporoda u okvirima razdoblja otvorenoga 1790. godinom što ga je iznio u *Hrvatskoj književnosti od početka do danas* i u hrestomatiji *Hrvatski preporod u prvoj polovini XIX. stoljeća* oslanja se na poznatu brošuru Franje Fanceva *Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda* (1933.).

U knjizi *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije. Knjiga I. Književnost ilirizma* Antun Barac kao početnu godinu preporodne književnosti odredio je 1835. (usp. Barac 1954: 12-13), kada je Ljudevit Gaj pokrenuo *Novine horvatske*, uz koje će naredno desetljeće i pol izlaziti i književni prilog *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska* odnosno *Danica ilirska*. Poput Milčetića, a

⁵ Pjesma počinje plačem vila zbog nesreće Banske Hrvatske, koju se okrivljuje da je »sama sebi kriva« da tako s njom »biva«: »Jer se same z sobum sramiš/ Stranjsko štimaš, svoje tajiš«. Potom joj se predbacuje: »Kad horvatske pesme čitaš/ Jel' nje taki ne odhitaš/ Kajti jošće naši pišu/ Kajti tužne naši dišu./ S kakvem knjige pišeš slovom./ Kad govoriš pod tvim krovom?/ Jel' latinski ili turski./ Već nemački il' francuski [...].« Ti su stihovi zanimljivi jer podsjećaju na stihove P. Štoosa iz poznate pjesme koja će pod naslovom »Kip domovine vu početku leta 1831.« biti pretiskana u *Danici horvatskoj, slavonskoj i dalmatinskoj* 1835., ali razlika je u tome što se u njoj ne okrivljuju sinovi, kao što će se kasnije kriviti kod Štoosa, nego majka domovina. Pjesma je također zanimljiva i zbog evociranja horvatsko-slavonsko-dalmatinskoga, kao dijela južnoslavenskoga i sveslavenskoga korpusa, kao i zbog tematiziranja nesloge između »Horvata« i njegove braće »Kranjske stranke i Koruške/ I Štajerske [...].«, što su pak slovenski entiteti koje će se u integralnoj inačici Gajevе pjesme poznate po naslovu »Još Horvatska nij' propala« pozivati u *horvatsko kolo*. Tekst pjesme usp. u Fancev 1933: [173]-177.

⁶ Usp. Ježić 1993: 183-198; 1944: 33-65.

drukčije od Šurmina i Ježića koji su kao graničnu isticali 1836., kada su Gajeve periodičke publikacije počele izlaziti s atributima »ilirski/e« u naslovu, Barac se odlučio za godinu u kojoj su one pokrenute, nalazeći da su već tada, a tako će ostati i kasnije do obustavljanja *Danice* (1849.), one bile središtem okupljanja pisaca koji su »započeli izgrađivati potpuno novo razdoblje hrvatske književnosti« (ibid.: 12). Za vezivanje početka, kako ga on naziva, *potpuno novoga razdoblja hrvatske književnosti* uz početke izlaženja Gajevih periodičkih publikacija, Barac uporište pronalazi i u konstatacijama samih sudionika preporodnoga pokreta pa se poziva primjerice na Stanka Vraza koji je u prvome godištu časopisa *Kolo*, 1842. godine, u članku »Narodne pjesme u Slavoniji«, ustvrdio da je »naše knjiže[n]stvo već u osmoj godini« (ibid.) ili na Mirka Bogovića, koji je u prvome godištu časopisa *Neven* u prilogu »Naša književnost u najnovije doba« desetljeće kasnije pisao da »već ima skoro dvadeset godina, otkako se i mi iz dugog mrtvila digosmo« (ibid.: 13). Sljedeće, 1853. godine Bogović je u *Kolu* objavio »Kratak pregled naše književnosti«, s podnaslovom »Od g. 1835. do najnovije doba« (usp. ibid.), a prag su novoga razdoblja hrvatske književnosti u vrijeme pokretanja Gajeve periodike smještali i Janko Drašković u brošuri *Ein Wort an Iliriens [!] hochherzige Töchter* (1838.) te Dragutin Seljan u knjižici *Početak, napredak i vrijednost literature ilirske* (1840.). Računajući na sličan način, u pismu Petru Petroviću Dubrovskom iz 1842. godine, Vraz je naveo da je »[n]aša književna doba još [...] vrlo mlada (8 godina) i nejaka« (usp. ibid.). Kada se pak godine 1885. obilježavalo pola stoljeća hrvatskoga narodnog preporoda, čemu su prisustvovali i neki živući preporoditelji, poput Ivana Mažuranića, Ivana Trnskoga, Mirka Bogovića i Ljudevita Farkaša Vukotinovića, nitko od njih nije, ustvrđuje Barac, dovodio u pitanje odvija li se to obilježavanje u pravo vrijeme (ibid.). Tom prilikom bio je objavljen i zbornik *U proslavu petdesetgodišnjice prieporoda hrvatske knjige*, u kojemu su sabrani prilozi kojima se spomenuta obljetnica obilježila u Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti. Poslije »Uvodnoga govora predsjednika dra. Fr. Račkoga« slijedi prilog Tadije Smičiklasa »Obrana i razvitak hrvatske narodne ideje od 1790 do 1835 godine«, napisan, prema riječima autora, iz *dužnosti rasvjetljavanja* »historijsk[oga] postan[ka] znamenit[e] godine 1835« (Smičiklas 1885: [11]).

Imajući i on u obzoru vrijeme o kojemu je pisao Smičiklas, Barac je konstatirao da je period »između 1835. i 1849.« samo »dio cjelokupnoga procesa, koji se u prvoj polovici 19. vijeka zbivao u hrvatskom gospodarskom, društvenom,

političkom i kulturnom životu« (Barac 1954: 15). Izdvaja i pisce »uoči preporoda« (ibid.: 8), ali u prvome redu stoga da bi istaknuo razlike između književnih prilika u kojima su oni djelovali od onih koje su obilježile preporod. U tome kontekstu nabraja *dubrovačke intelektualce* Ruđera Boškovića, Rajmunda Kunića, Bernarda (Brna) Zamanju (Džamanjića), Đura Ferića, Pijerka Sorkočevića, Đura Hidžu, Junija Restija i Marka Bruerovića, zatim predstavnike književne kulture u Dalmaciji, Ivana Antuna Kaznačića i Stjepana Ivičevića, potom Slavonce Adama Filipovića Heldentalskoga, Ignjata Alojzija Brlića i Marijana Jaića, te naposljetku pisce koji su obilježili kajkavsku književnost i kulturu kasnoga 18. i ranoga 19. stoljeća, Jurja Malevca (Maljevca) (Gregura Kapucina), Brezovačkog, Krizmanića, Mikloušića, Jandrića i Lovrenčića. Uz njih posebno ističe i Vrhovca, Mirka Danijela Bogdanića, Šporera, Nagya i Mihanovića (usp. ibid.: 7-9), čime je suzio fokus, i to na vrijeme što ga je kao *prve početke kulturno-književnog pokreta hrvatskog* izdvojio Milčetić (usp. Milčetić 1878: 8). Jedno poglavlje svoje sinteze Barac je posvetio i *gospodarskim, društvenim i političkim prilikama u Hrvatskoj na početku 19. vijeka*, među kojima je izdvojio i otpore hrvatskih staleža mađarskoj politici od 1790. i odjeke Francuske revolucije u hrvatskim zemljama (usp. Barac 1954: 16-26). Osim toga, pozivajući se na *hrvatske historike*, izlučio je »glavne izvore« preporoda, apostrofirajući: 1) djela hrvatskih pisaca koji su stoljećima ranije »pomišljali, kako da se ojačamo ili kao Hrvati, ili da se naslonimo na širu jugoslavensku i slavensku zajednicu« u nekim slučajevima i pokušavajući riješiti »osnovna pitanja, bez kojih se narod ne može kulturno uzdići niti se ujediniti (književni jezik i pravopis)«; 2) djelovanje predstavnika hrvatske politike »od g. 1790. dalje, koji su se na ovaj ili onaj način odupirali mađarskim nasrtajima na Hrvatsku i Hrvate (Vrhovac, Brezovački, Kušević, Drašković)« te 3) nastojanja »više manje poznatih pojedinaca s kraja 18. i s početka 19. vijeka, koji su htjeli riješiti pitanja hrvatskog pravopisa, književnog jezika, društvenog uređenja i sl.« (ibid.: 38). Kao primjere potonjih navodi Mahanovića, Derkosa, Draškovića, Šporera i Mihanovića (ibid.).

Trostruki *izvori* hrvatskoga narodnog preporoda što ih ističe Barac korespondiraju s trima koncepcijama *uzora* ili *ishodišta* toga razdoblja hrvatske književnosti ranije postavljenima u hrvatskoj književnoj historiografiji: prva, najšira sfera tih izvora usporediva je s onom što ju je u *Dokumentima za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda (1790-1832)* (1933.) evocirao F. Fancev, koji temelje za, kako ga naziva,

hrvatski »ilirski« preporod (Fancev 1933: [VII]) vidi u kontinuitetu promoviranja hrvatskih, slavenskih i ilirskih ideja u djelima pojedinaca i u djelovanju institucija u hrvatskoj kulturi od 17. i osobito tijekom 18. stoljeća, pa se Barac i poziva na Fancevljeve konstatacije po kojima se »u hrvatskim školama i prije preporoda poučavala hrvatska povijest« te da su »neki hrvatski intelektualci i prije Gaja radili na reformi hrvatskoga pravopisa« (Barac 1954: 38). Štoviše, korijene *ilirizma* Barac spušta još dublje u prošlost zaključujući da se *hrvatsko narodno buđenje* nije »započelo samim ilirizmom«, nego da od »Vinka Pribojevića i Gundulića, preko Kačića, Križanića i Vitezovića« jača »hrvatska i slavenska misao, a često je pri tome istaknuto i ilirsko ime« (ibid.: 37). Drugi okvir što ga kao izvor *ilirizma* identificira Barac, odgovara onome na koji je u predavanju povodom obilježavanja pola stoljeća od početka hrvatskoga narodnog preporoda naglasak stavio Smičiklas (od 1790. godine), a tim su se okvirom eksplicitno ravnali i Šurmin, Fancev i Ježić,⁷ a treći je onaj koji je apostrofirao I. Milčetić, lociravši mu početke u drugo desetljeće 19. stoljeća, od Vrhovčeva *Poziva* nadalje.

Drukčije od Barca koji ga je prikazivao kao integrirano razdoblje, a načelno slično Šurminu i Ježiću, a prije njih i I. Milčetiću, segmentiranje preporoda susreće se u predgovoru Jakše Ravlića dvosveščanoj antologiji koja je izašla u ediciji Matice hrvatske »Pet stoljeća hrvatske književnosti« 1965. godine, evidentno kao znak obilježavanja 130. obljetnice Hrvatskoga narodnog preporoda, čiji je naziv istaknut i u naslovu navedenih svezaka, s podnaslovima *Ilirska knjiga*. Prema Ravliču, »pripremno razdoblje« hrvatskoga narodnog preporoda traje »od kraja XVIII. st. do 1829.«, a za njim slijede: 1) »početni period«, od 1830. do 1834; 2) »razvijeni period«, od 1835. do 1842; 3) »doba zabrane ilirskog imena«, od 1843. do 1845. i 4) »doba iščezavanja ilirskog imena i prevlast narodnoga«, od 1846. do 1874.⁸ (usp. Ravlič 1965: 7). Najstariji tekst pretiskan u Ravličevoj hrestomatiji Vrhovčev je »Poziv«.

⁷ Godina 1790. i inače se u suvremenoj hrvatskoj historiografiji etablirala kao godina od koje su počeli politički procesi koji će dovesti do samoga preporodnog pokreta. Usp. Stančić (gl. ur.) 1985.; Šidak et al. 1990.

⁸ Iako većina književnopovijesnih prikaza razdoblje hrvatskoga narodnog preporoda zatvara godinama koje su označile gušenje revolucija u Monarhiji, prestanak izlaženja Gajeve *Danice* i najavu uvođenja neoapsolutizma (1848./9.-1850.), Ravlič u produljivanju trajanja toga razdoblja nije iznimka. Ograničavanje preporoda s gornje strane problem je za sebe i zaslužio bi također posebnu pozornost.

U povijesti hrvatske književnosti Miroslava Šicela, koja je u Matici hrvatskoj izdana godinu dana poslije Ravličeve hrestomatije, u naslovu je istaknuta sintagma *novija hrvatska književnost*, kojom su i I. Milčetić i A. Barac označili dionicu hrvatske književnosti otvorenu hrvatskim narodnim preporodom (usp. Milčetić 1878: 3; Barac 1954: 13), a implicirana je bila i u naslovu edicije »Noviji hrvatski pisci«, u sklopu koje je, kao prvi njezin svezak, izašla Ježićeva *Ilirska antologija*. Slično Ravliču, a prije njega i Šurminu i Ježiću, pa i Barcu, u Šicelovu *Pregledu novije hrvatske književnosti* sinteza preporodne književnosti, pod naslovom »Ilirizam«, otpočinje apostrofiranjem *prijelaza* »18. u 19. stoljeće« (usp. Šicel 1966: 11), kada su, nakon smrti Josipa II. (20. veljače 1790.), koji je neposredno pred kraj svojega života vratio ustavno uređenje Ugarskoj i Hrvatskoj,⁹ započela dva procesa što su u krucijalnoj mjeri odredila osnovni tijek i naglaske hrvatskoga narodnog preporoda. Oba ta procesa bili su posljedica okončanja apsolutizma koji se snažno oslanjao na germanizaciju čitave Monarhije. Dokidanjem apsolutističkoga uređenja, na području su Austrijskoga Carstva stvorene pretpostavke za otvorenije cirkuliranje »ideja o posebnim nacionalnostima (kao odjek buržoaskih revolucija)« (ibid.). Motivirana otporom spram centralizma i germanizacije kakvi su se provodili za vrijeme apsolutizma, odluka Hrvatskoga sabora da se hrvatske i slavonske županije stave pod nadležnost Ugarskoga namjesničkog vijeća imala je dalekosežne posljedice. Akcije mađarske politike koje su išle u smjeru uvođenja mađarskoga jezika u hrvatske škole i upravu, podsjeća Šicel, rezultirale su »kod Hrvata upravo sve većim jačanjem svijesti o vrijednosti vlastitog narodnog govora i jezika uopće« (ibid.: 12), a kao primjere rečenoga ističe neke od dokumenata prve polovice 19. stoljeća koji su se susretali i u ranijim hrestomatijama i sintezama preporodne književnosti, kao što su Vrhovčev poziv svećenstvu na skupljanje *narodnoga blaga*, Mihanovićeve *Reč domovini* te oglas za izdavanje *Oglasnika ilirskog* J. M. Šporera, kao i kalendari, od kojih posebno izdvaja onaj T. Mikloušića. Prema Šicelu, bili su to »počeci buđenja narodne svijesti i prvi znaci aktivnosti među hrvatskim intelektualcima u nastojanju da hrvatskom jeziku dadu pravo mjesto u našem društvenom i političkom životu« (ibid.). Uz navedene primjere, Šicel spominje, ne imenujući ih posebno, i druge koji su »nastojali održati kontinuitet hrvatske, ili još bolje kajkavske riječi na području uže Hrvatske« čineći

⁹ O tome usp. npr. Šidak et al. 1990: 203.

»veliku i neprocjenjivu uslugu onima koji će se afirmirati oko 30-ih godina«, a s kojima je, kako ustvrđuje, započet preporodni pokret (ibid.: 12-13). Isti koncept prikaza preporodne književnosti Šicel je zadržao i u drugome i u trećemu izdanju *Pregleda novije hrvatske književnosti* (1971.; 1979.). Na sličan način, obrazlažući kako je došlo do toga da je »[r]at za narodni jezik postao [...] stožerni preporodni problem« (Živančević 1975: 11), godina 1790. apostrofirala se i u pregledu preporodne književnosti »Ilirizam« Milorada Živančevića, objavljenome u četvrtom dijelu *Povijesti hrvatske književnosti* (1975.), zajedno s dijelom »Realizam« Ive Frangeša (usp. ibid.: 10).

U Šicelovu zborniku preporodnih tekstova *Riznica ilirska*, objavljenome kao prilog obilježavanju 150. obljetnice hrvatskoga narodnog preporoda 1985., preporodne etape podijeljene su na tri »razdoblja«, od kojih je prvo od 1813. do 1835. godine, tj. ono što ga je Milčetić nazvao *prvim počecima pokreta* (Milčetić 1978: 8), a u hrestomatiji *Programski spisi hrvatskog narodnog preporoda*, objavljenoj u biblioteci »Stoljeća hrvatske književnosti« Matice hrvatske 1997. godine, najstariji tekst što ga je uvrstio Šicel Mihanovićeve je *Reč domovini*. I u zborniku Dubravka Jelčića *Hrvatski narodni i književni preporod*, objavljenome 1978. godine, donose se dijelovi tekstova pojedinih, kako ih se naziva, *neposrednih preteča preporodnih pisaca* (Jelčić 1978: 51), konkretno Šipušev *Temelj žitne trgovine*, Vrhovčev *Poživ*, Šporerov *Oglas* i Derkosov *Duh domovine*, kao i ulomci ranih tekstova autora koji se drže reprezentativnim preporoditeljima (Mihanovićeve *Reč domovini*, Draškovićeve *Disertacija*).

Prikazane sinteze preporodne književnosti i izbori iz tekstova preporodnoga razdoblja, i kad se njime ne bave osobito, pretpostavljaju važnost vremena koje je neposredno prethodilo pokretanju Gajevih glasila, koja se načelno drže znakom manifestnoga početka preporoda. U nekim sintezama jače se ističe razdoblje od sredine drugoga desetljeća 19. stoljeća, a većina ih se osvrće i na razdoblje od 1790. nadalje, s tim da je detaljnija razrada potonjega prisutna u Ježićevoj sintezi *Hrvatska književnost od početka do danas. 1100-1941.* i u hrestomatiji *Hrvatski preporod u prvoj polovini XIX. stoljeća*, sastavljenima na temelju Fancevljevih *Dokumenata za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda*, te u prvome tomu Šurminove sinteze *Hrvatski preporod*. Što se hrestomatija tiče, većina ih se uglavnom koncentrira na razdoblje od polovice drugoga desetljeća 19. stoljeća nadalje, uz izuzetak Fancevljevih *Dokumenata*, kojima je razdoblje od 1790. godine u fokusu.

Fancevljevi *Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda (1790-1832)*, objavljeni i kao vrsta polemike sa Šurminovim naglašavanjem revolucionarnosti razdoblja između 1836. i 1843., prepoznaju se kao najreprezentativniji primjer ustrajavanja na *hrvatskome* karakteru hrvatskoga narodnog preporoda, odnosno *hrvatskoga* ilirstva i slavenstva, s čim je u vezi i datiranje početka preporoda u 1832. godinu.¹⁰ I ne samo u tome smislu, ta hrestomatija, kao i starija književna historiografija posvećena preporodnoj književnosti uopće, čita se kao zaokupljena više političkim, a manje književnim problemima. Također, i razdoblje koje je neposredno prethodilo preporodu, često, kao i u općoj historiografiji otvarano 1790. godinom, interpretira se kao važnije za političku nego za književnu povijest.

S druge strane, književnohistoriografski prikazi i hrestomatije koji detaljnije ili manje detaljno bilježe ili prate književne fenomene *pripremnoga preporodnog razdoblja* ili *razdoblja uoči preporoda*, mogli bi se iskoristiti kao polazište za analizu neposrednoga pretpreporodnog vremena ne samo kao političke uvertire u hrvatski narodni preporod, nego i kao razdoblja koje je predstavljalo aktivnu tranziciju iz predmoderne u modernu hrvatsku *književnu* kulturu.¹¹ Jer, kako je sugerirano još u naslovu zbornika posvećenoga obilježavanju 50. obljetnice preporoda, »hrvatski *narodni* preporod« bio je prije svega »preporod hrvatske *knjige*« (istakla S. C.).

Otkad su se aktivirali, pripadnici preporodnoga pokreta sebe su vidjeli kao *preporoditelje*, odnosno kao one koji su, kako kaže najpoznatija budnica toga razdoblja, Gajeva *Još Hrvatska nij' propala*,¹² imali *zbuditi* (zaspalu, zamrlu) domovinu. Vrijeme koje im je prethodilo vidjeli su onako kao što se iz perspektive osviještene i samosvjesne renesanse vidi srednji vijek (kao »mračno doba«).¹³ Zamišljeni rub koji dijeli mračno vrijeme neposredne prošlosti od iščekivanoga

¹⁰ Usp. npr. Barac 1954: 36; Šidak 1973: 96; Stančić 2008: 19; Dukić 2010.

¹¹ Ovakvo čitanje valjalo bi nadopuniti važnim analizama i interpretacijama hrvatskoga jezika, književnosti i kulture druge polovice 18. i prvih desetljeća 19. stoljeća, koje naglašavaju upravo povezanost procesa toga vremena s procesima i pojavama koji će se pokazati fundamentalnima u preporodnome razdoblju. Zbog ograničenosti prostora, ovdje se ta literatura neće navoditi, no u eventualnim budućim konceptualiziranjima »pripremnoga razdoblja hrvatskoga narodnog preporoda« u hrvatskoj književnoj historiografiji nužno bi je bilo uzeti u obzir.

¹² O genezi i inačicama te pjesme usp. Stančić 1989.

¹³ Usp. npr. Le Goff 2015: 63-66.

preporodnoga vremena (vremena *renesanse*) onaj je o kojemu pjeva P. Štoos u pjesmi *Nut! Novo leto! Mati – sin – zorja!*, objavljenoj 1831. godine, u slici u kojoj majka domovina staje uz grob svojega sina »čekajuč doklam zorja postane«. Onaj trenutak u kojemu je ta pjesma pretiskana u *Danici horvatskoj, slavonskoj i dalmatinskoj* godine 1835. s naslovom »Kip domovine vu početku leta 1831.«, godina istaknuta u njezinu naslovu bila je već prošlost, majka domovina iz tame je prešla u svjetlo, *sini domovine* su se osvijestili, počeli su buditi što je još *spalo*. Sama *Danica* bila je simbol zvijezde koja je mrak prepreporodnoga vremena izvela u preporodnu *zoru*.

Predodžbu preporodnoga razdoblja kao *renesanse* i vremena koje mu je prethodilo kao *mračnoga doba* prihvatila je i glavnina hrvatske književne historiografije, koja međutim u razdoblju što je prethodilo preporodu kadšto pronalazi i svijetle iskre što se mogu povezati sa sjajem preporoda. No, kao što sugerira Jacques Le Goff, pozivajući se na Fernanda Braudela i njegov koncept »dugoga trajanja«, oštroga reza zapravo nema (usp. Le Goff 2015: 106). Za razliku od povjesničara kojima ideja dugoga trajanja »zamućuje, ako ne i poništava razdoblja«, Le Goff inzistira na tome da »u dugom trajanju ima mjesta za razdoblja« (ibid.). Iz perspektive koja supostavlja »nemjerljivo trajanje« i »mjerljivo vrijeme« (ibid.: 107), dopuštajući kombinaciju »kontinuiteta i diskontinuiteta« (ibid.: 106), granica između *pripremna razdoblja* i samoga *hrvatskoga narodnog preporoda* izgleda manje visokom ogradom preko koje su iskre zapaljane u mraku trebale preletjeti, da bi s druge strane buknule velikim neugasivim plamenom, a više pragom koji se postupno prelazilo. Preporod je u svojoj neposrednoj prošlosti nastajao, mijenjajući je. Dio nje zadržao je u sebi, prenoseći je u budućnost.

LITERATURA

- Barac, Antun (ur.). 1931. *Ilirska knjiga*. Izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd.
- Barac, Antun. 1954. *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije. Knjiga I. Književnost ilirizma*. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.
- Brešić, Vinko (prir.). 2006. *Bibliografija hrvatskih književnih časopisa 19. stoljeća. Sv. 1. Danicza (1835) – Dragoljub (1867)*. Filozofski fakultet, Zagreb.
- Coha, Suzana. 2015. *Medij, kultura, nacija. Poetika i politika Gajeve Danice*. Hrvatska sveučilišna naklada, Filozofski fakultet, Zagreb.
- Dukić, Davor. 2010. »Franjo Fancev i ilirizam iz (jedne) današnje perspektive«, Dukić, Davor; Žagar, Mateo (ur.): *Knjige poštujući, knjigama poštovan. Zbornik Josipu Bratuliću o 70. rođendanu*. Matica hrvatska, Zagreb, str. 453-467.
- Fancev, Franjo. 1933. »Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda (1790-1832)«, *Građa za povijest književnosti hrvatske*, knj. XII. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.
- Frangeš, Ivo. 1972. »Značenje Gajeve 'Danice'«, *Danica ilirska. 1847-1848-1849. Reprint izdanje*, ur. Frangeš, Ivo; Kuzmanović, Mladen; Dogan, Boris; Goldstein, Slavko. Liber, Zagreb, str. 3-25.
- Hergešić, Ivo. 1936. *Hrvatske novine i časopisi do 1848*. Matica hrvatska, Zagreb.
- Horvat, Josip. 2003. *Povijest novinstva Hrvatske 1771-1939*. Prir. Mataušić, Mirko Juraj. Golden marketing, Tehnička knjiga, Zagreb.
- Jelčić, Dubravko. 1978. *Hrvatski narodni i književni preporod*. Školska knjiga, Zagreb.
- Ježić, Slavko. 1934. *Ilirska antologija. Književni dokumenti hrvatskog preporoda*. Minerva nakladna knjižara d.d., Zagreb.
- Ježić, Slavko. 1944. *Hrvatski preporod u prvoj polovini XIX. stoljeća. Poviestni pregled i dokumenti*. Društvo hrvatskih srednjoškolskih profesora, Zagreb.
- Ježić, Slavko. 1993. *Hrvatska književnost od početka do danas. 1100-1941*. Grafički zavod Hrvatske, Zagreb.
- Le Goff, Jacques. 2015. *Treba li povijest zaista dijeliti na razdoblja?*, prev. Popović V., Gordana. TIM press d.o.o., Zagreb.
- Milčetić, Ivan. 1878. *Hrvati od Gaja do godine 1850. Kulturno-istorijski i književni pregled*. Dionička tiskara, Zagreb.
- Ravlić, Jakša (prir.). 1965. *Hrvatski narodni preporod I. i II. Ilirska knjiga*. Matica hrvatska, Zora, Zagreb.
- Smičiklas, Tade [Tadija]. 1885. »Obrana i razvitak hrvatske narodne ideje od 1790 do 1835 godine«, *U proslavu petdesetgodišnjice prieporoda hrvatske knjige*. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.

- Stančić, Nikša (gl. ur.). 1985. *Hrvatski narodni preporod. 1790-1848. Hrvatska u vrijeme Ilirskog pokreta*. Povijesni muzej Hrvatske, Muzej za umjetnost i obrt, Muzej grada Zagreba, Delo, Globus, Zagreb.
- Stančić, Nikša. 1989. *Gajeva »Još Horvatska ni propala« iz 1832-33. Ideologija Ljudevita Gaja u pripremnom razdoblju hrvatskog narodnog preporoda*, Globus, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb.
- Stančić, Nikša. 2008. »Ljudevit Gaj – od svehrvatstva do ilirstva«, Marinović, Marijana (ur.): *Nacionalni pokret u Hrvatskoj u 19. stoljeću. Treći hrvatski simpozij o nastavi povijesti*. Agencija za odgoj i obrazovanje, Zagreb, str. 18-35.
- Šicel, Miroslav. 1966. *Pregled novije hrvatske književnosti*. Matica hrvatska, Zagreb.
- Šicel, Miroslav. 1971. *Pregled novije hrvatske književnosti*. Drugo, prošireno izdanje. Matica hrvatska, Zagreb.
- Šicel, Miroslav. 1979. *Pregled novije hrvatske književnosti*. Treće, nadopunjeno izdanje. Sveučilišna naklada Liber, Zagreb.
- Šicel, Miroslav (prir.). 1985. *Riznica ilirska. 1835 – 1985*. Cankarjeva založba, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, Ljubljana.
- Šicel, Miroslav (prir.). 1997. *Programski spisi hrvatskog narodnog preporoda*. Matica hrvatska, Zagreb.
- Šidak, Jaroslav. 1973. »Hrvatski narodni preporod – ideje i problemi«, *Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća*, Sveučilište u Zagrebu, Institut za hrvatsku povijest, Zagreb, str. 95-111.
- Šidak, Jaroslav; Foretić, Vinko; Grabovac, Julije; Karaman, Igor; Strčić, Petar; Valentić, Mirko. 1990. *Hrvatski narodni preporod. Ilirski pokret*. II. izdanje. Školska knjiga, Stvarnost, Zagreb.
- Šurmin, Gjuro [Đuro]. 1902. *Bilješke za hrvatski preporod*. Dionička tiskara, Zagreb.
- Šurmin, Đuro. 1903. *Hrvatski preporod I. Od godine 1790. do 1836*. Dionička tiskara, Zagreb.
- Šurmin, Đuro. 1904. *Hrvatski preporod II. Od godine 1836. do 1843*. Dionička tiskara, Zagreb.
- Živančević, Milorad: »'Danica ilirska' i njeni anonimni suradnici (Bilješke in tergo u povodu reprint izdanja)«, *Croatica*, 1973, god. IV, sv. 5, str. 67-105.
- Živančević, Milorad; Frangeš, Ivo. 1975. *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga 4. Ilirizam. Realizam*. Liber, Mladost, Zagreb.

REPRESENTATIONS OF THE CROATIAN NATIONAL REVIVAL
AND THE »PREPARATORY REVIVAL PERIOD« IN CROATIAN LITERARY
HISTORIOGRAPHY

A b s t r a c t

The paper outlines the history of literary-historiographical representations of the period of the Croatian national revival, which also include references to the so-called »preparatory revival period«. The author concludes that this was not only a period of political preparations for the revival, but also a period of transition into modern Croatian *literary* culture. This transition, on the other hand, did not imply a sharp cut from its immediate past, from which the revival itself declaratively wanted to separate, although, in reality, it gradually developed from this past, keeping a part of it and transferring it into the future.

Keywords: history of (modern) Croatian literature; periodization; the Croatian National Revival; »preparatory revival period«